

УДК 341.176:342.72/73

А. Є. ТАММ

РОЛЬ РАДИ ЄВРОПИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ (до історіографії проблеми)

Проаналізовано роль і місце Ради Європи у вирішенні проблем прав людини на сучасному етапі. Приділено значну увагу аналізу джерельної бази та документів Ради Європи з прав людини.

Ключові слова: Рада Європи, права людини, Європейський Суд з прав людини, міжнародне право, європейська конвенція з прав людини.

The author of the article attempted to analyze the Council of Europe role in the human rights current problems resolving. Considerable attention was given to the analysis of the Council of Europe Human Rights resources and documents.

Key words: Council of Europe, human rights, European Court on Human Rights, international law, European Convention on Human Rights.

Актуальність даної теми полягає в тому, що зараз права людини, їх охорона та забезпечення є життєво важливим завданням для багатьох європейських держав, зокрема для країн Центральної і Східної Європи, в тому числі і України, які намагаються побудувати цивілізоване демократичне суспільство на основі пріоритету вищих людських цінностей і взаємоповаги між народами. У цьому відношенні значну увагу в галузі прав людини привертають міжнародні організації і особливо така впливова, як Рада Європи. Шлях до справжньої демократії та дотримання прав людини є довгим, складним і сповненим перешкод. Про це свідчить сучасна ситуація: конфлікти в колишній Югославії, на Північному Кавказі, в Чечні, Грузії, Молдові, Росії, посилення нетерпимості, расизму, антисемітизму та ксенофобії, порушення прав національних меншин, збільшення кількості безробітних та бездомних тощо. Усе це є загрозою для стабільності та безпеки в усій Європі, а тим самим заважає об'єднанню і демократизації всіх європейських держав. Ключова роль у цьому процесі належить Раді Європи, яка покликана об'єднати континент на основі спільних цінностей заради миру, свободи, прав людини та економічного добробуту.

Оскільки дотримання прав людини є основою демократії, Рада Європи намагається зробити ці права універсальними, заохочуючи всі держави-члени дотримуватися одних і тих же норм в інтересах усіх громадян, незалежно від їхнього походження. Народи Європи повинні мати змогу користуватись усіма своїми правами (громадянськими, політичними, економічними, соціальними та культурними), і Рада Європи прагне забезпечувати та захищати всі ці права, які є єдиним і неподільним цілем.

Хронологічні межі історіографічного аналізу охоплюють період кін. 1990 – поч. XXI ст. Необхідність дослідження діяльності Ради Європи з прав людини в цей період зумовлено її географічним розширенням, яке поставило Організацію перед

нагальною потребою надати допомогу новим державам-членам у побудові справжнього демократичного суспільства, в якому поважаються права людини в усіх сферах суспільного та приватного життя. Саме наприкінці 1990-х рр. значно активізується робота Ради Європи в соціальній сфері, а також щодо захисту прав національних меншин і боротьби з дискримінацією, створюються нові механізми захисту прав людини в рамках цієї Організації.

Метою статті є аналіз історіографічної літератури з проблем ролі і місця Ради Європи із забезпечення прав людини на сучасному етапі.

Багато фахівців з державного управління, політології, соціології, міжнародного права, міжнародних відносин приділяли і приділяють велику увагу даній проблемі і безпосередньо присвячували свої праці. У Західній та Центральній Європі і Росії накопичено багатий матеріал наукового та освітнього характеру, який присвячено політико-правовим проблемам діяльності Ради Європи, функціонуванні її інститутів, праву Ради Європи, зокрема в галузі прав людини. Передусім слід відзначити роботи Л. Архіпової [26], С. Глотова [6], М. Ентіна [32], Д. Юбер [34], О. Павличенко [28], в яких детально розглянуто організацію та функціонування основних контрольних механізмів забезпечення прав людини, створених у рамках Ради Європи: Європейського Суду з прав людини та Комітету Міністрів. У цих дослідженнях всебічно проаналізовано найважливіші документи Організації в цій галузі – Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. та Європейська соціальна хартія 1961 р., а також заходи, яких вжила Рада Європи для розвитку та заохочення прав людини, висвітлюються програми допомоги східно-європейським державам та відносини Ради з міжурядовими і неурядовими організаціями в галузі прав людини. Однак авторами не наведено конкретних прикладів справ, які були розглянуті Європейським Судом з прав людини.

Слід відзначити, що сьогодні значну увагу дослідників приділено розробленню проблеми порушення прав людини. Серед таких праць можна виділити роботи С. Глотова, Е. Петренко [5], А. Ерделевського [33], В. Карташкіна [13], П. Рабіновича [27], в яких розкрито організацію та роботу Європейського Суду з прав людини, відтворено детальну схему проходження індивідуальних і міждержавних справ про порушення Європейської конвенції на міжнародному рівні, а також проаналізовано винесені Європейським Судом рішення щодо конкретних справ. Окремі аспекти діяльності Європейського Суду з прав людини відображено в статтях К. Андріанова [1], Р. Бернхардта [3], М. Кучіна [18] та Н. Тихонової [29], де головну увагу дослідників зосереджено на проблемі застосування прецедентних рішень Європейського Суду країнами – членами Ради Європи.

Особливу увагу привертають дослідження наукового співробітника Норвезького інституту прав людини Донни Гом'єн “Короткий путівник Європейської конвенції з прав людини” та “Європейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика”, в яких висвітлено чимало питань і проблем стосовно захисту прав людини, що виникали в державах-членах протягом останніх десятиріч (порушення соціальних прав та прав національних меншин, прояви дискримінації), і підходи до їх вирішення з боку органів Європейської конвенції [7; 8]. Але в цих працях розглянуто лише

юриспруденцію та процедури Європейського Суду з прав людини, не розглянуто різноманітні ініціативи щодо прав людини, вироблені політичними установами Ради Європи.

У монографіях правознавців К. Галлагера [4], М. Дженіс [11], В. Карташкіна [14], І. Лицини [19] розглянуто діяльність Ради Європи з прав людини порівняно з іншими міжнародними інститутами, які займалися і займаються вирішенням питань у цій сфері. Погляди авторів збігаються на тому, що створена в рамках Ради Європи система захисту прав людини є найбільш ефективною серед усіх, що діють зараз.

Значну увагу ролі Ради Європи щодо проблем захисту соціальних прав приділено в працях Г. Кенні [15], Є. Лукашевої [20], С. Моргана [23], а також в монографії за редакцією В. Горбатенка [12] та навчальному посібнику “Політика європейської інтеграції” [25], де викладено чітке уявлення про соціальну державу та значення соціальних прав, а також показують роботу контрольного механізму щодо захисту цих прав у рамках Європейської соціальної хартії 1961 р. та основних інституцій Євросоюзу. Дослідники діходять висновку, що забезпечення соціальної справедливості та рівноправності в Європі може бути досягнуто шляхом розширення соціальних програм і з залученням до цього відповідних міжурядових і неурядових організацій.

Деякі аспекти теми, які пов’язані з правами національних меншин, викладено у статтях В. Колісника [16] та М. Шульги [31], де аналізуються основні документи Ради Європи в цій галузі: Європейська хартія регіональних мов або мов меншин 1992 р. та Рамкова конвенція про захист національних меншин 1994 р. На думку авторів, ці міжнародно-правові акти є ефективними інструментами забезпечення та поваги прав національних меншин, що є дуже важливим внеском у справу миру та стабільності на континенті.

Слід зазначити, що на відміну від Західної та Центральної Європи і навіть Росії, де існує значна кількість публікацій у галузі дослідження європейської системи захисту прав людини в рамках Ради Європи, про що мова йшла вище, в Україні комплексне вивчення зазначеної проблематики тільки розпочинається. Тому сьогодні ми маємо невелику кількість вітчизняної монографічної та навчальної літератури, присвяченої аналізу політико-правової діяльності Ради Європи, функціонуванню її механізмів щодо забезпечення прав людини, практики застосування основних європейських конвенцій, порівняльному аналізу українського законодавства і законодавства Ради Європи.

Першою спробою комплексного аналізу конституційних, правових аспектів співробітництва України з Радою Європи стала монографія В. Мармазова та І. Піляєва “Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми”, видана до 50-річчя Ради Європи [22]. У ній аналізуються основні міжнародно-договірні документи Ради Європи, на яких базується її ідеологія і практична діяльність, а також загальноєвропейські стандарти, яким у найближчому майбутньому повною мірою має відповідати правова система України. Але в цій роботі дослідники ще не приділяють особливої уваги функціонуванню структурних механізмів Ради Європи щодо забезпечення прав людини.

На особливу увагу заслуговує дослідження В. Мармазова та І. Піляєва “Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції”, яке носить науково-

просвітницький характер [21]. У ньому досліджено історію Ради Європи, її інституційну і правову системи, механізми юридичного і політичного моніторингу, що застосовуються Організацією для контролю дотримання державами-членами своїх обов'язків та зобов'язань, механізми взаємодії та співробітництва України з Радою Європи, основні здобутки, проблеми і напрями цього процесу. Однак у роботі практично не відображено роботу Європейського Суду з прав людини і не розглянуто справи українських громадян про порушення їхніх прав, що було б дуже корисним, бо для України це цілком новий механізм захисту прав людини, тому що право Європейського Суду – прецедентне, а отже, перед суддями України гостро стоїть проблема вивчення та застосування прецедентних рішень Європейського Суду.

Певне значення для вивчення діяльності інституцій Європейського Союзу має навчальний посібник “Конституційне право зарубіжних країн”, яке було підготовлено колективом авторів Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого [17]. У цій роботі, поряд із такими проблемами, як поняття конституційно-правового регулювання, державна політика, політичні партії та політичні системи, політичні режими, державний устрій, форми правління, вищі та місцеві органи влади, автори В. Стешенко та Р. Хорольський у розділі “Особливості конституційного права держав-членів Європейського Союзу” розкривають найважливіші аспекти правової природи Європейського Союзу та правового статусу громадян Європейського Союзу.

Продовжуючи вивчення діяльності Ради Європи в забезпеченні прав людини, слід звернути увагу на монографії М. Антоновича [2] і І. Чижя [30], які присвячені аналізу участі України в європейській системі захисту прав людини з точки зору розвитку прав людини в Україні, а також відповідності українського законодавства загальноєвропейським нормам щодо прав людини.

Особливого значення у зв'язку з цим набувають проблеми державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції, зокрема інституційно-правові аспекти європейської інтеграції України, особливо з питань захисту прав людини. Передусім слід відзначити навчальні посібники, підготовлені фахівцями Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України і провідними викладачами Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Ці видання – одні з перших вітчизняних посібників з питань державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції. У посібниках висвітлюються найважливіші проблеми організаційно-правових механізмів державного управління, інформаційного забезпечення процесами європейської та євроатлантичної інтеграції, зокрема проблем захисту прав людини, досвіду виконання Україною статутних обов'язків і зобов'язань, взятих при вступі до Ради Європи. Однак у посібниках не дуже чітко відображено сучасні правові підходи до проблем модернізації українського законодавства по проблемах захисту прав людини, гармонізації законодавства України та ЄС [10; 24].

Являє значний інтерес підручник “Правова та інституційна основи Європейського Союзу” [9]. Роботу підготовлено та видано в рамках проекту “Спеціалізовані програми з питань європейської інтеграції” для підвищення

кваліфікації державних службовців України II – IV категорії. У підручнику на основі новітніх матеріалів висвітлено історичні та сучасні євроінтеграційні реалії, зокрема концептуальні підходи до європейської інтеграції. Автори змогли по-новому подати характеристику правової і інституційної основ ЄС, розкрити особливості процесу прийняття рішень і застосування законодавства в ЄС, проблеми національного суверенітету і питання зовнішньої політики ЄС. Разом з тим, такі проблеми, як визнання прав людини найвищою цінністю, формування основ соціальної, правової державності і громадянського суспільства, усвідомлення гуманістичної ролі права через втілення основоположних принципів правової політики не отримали в роботі достатнього висвітлення.

Таким чином, аналіз опрацьованої літератури показує, що права людини та їх захист посідають головне місце в працях багатьох учених, які намагаються детально, глибоко і змістовно, кожен зі своєї позиції, висвітлити той чи інший аспект цієї проблеми. Але, на нашу думку, більш детального дослідження потребує питання, пов'язане із діями Ради Європи в боротьбі з дискримінацією, який, у зв'язку з відсутністю відповідної правової бази, в недостатній мірі розглядається сучасними дослідниками.

Література:

1. *Андріанов К.* До питання про юрисдикцію Європейського Суду з прав людини / К. Андріанов // *Право України*. – 2000. – № 11. – С. 34–42.
2. *Антонович М.* Україна в міжнародній системі захисту прав людини / М. Антонович. – К. : КМ АCADEMIA, 2000. – 460 с.
3. *Бернхардт Р.* Европейский Суд по правам человека в Страсбурге: новый этап, новые проблемы / Р. Бернхардт // *Государство и право*. – 1999. – № 7. – С. 58–70.
4. *Галлагер К.* Європа – це більше, ніж ви думаєте / К. Галлагер. – К. : Наук. думка, 1999. – 95 с.
5. *Глотов С. А.* Права человека и их защита в Европейском Суде / С. А. Глотов, Е. Г. Петренко. – М. : Юрист, 2000. – 344 с.
6. *Глотов С. А.* Совет Европы как политико-правовой институт / С. А. Глотов. – Краснодар : Право, 1999. – 450 с.
7. *Гомьен Д.* Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: права и практика / Д. Гомьен. – М. : МНИМП, 1998. – 598 с.
8. *Гом'єн Д.* Короткий путівник Європейської конвенцією з прав людини / Д. Гом'єн. – Львів : Кальварія, 2000. – 172 с.
9. *Грицяк І. А.* Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; [за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін.]. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 620 с.
10. *Державне управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції : [навч. посіб.] / [В. В. Говоруха, В. Г. Бульба, А. Є. Тамм та ін.] ; за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н. В. П. Горбуліна. – К. : ДП “НВЦ “Євроатлантинформ”, 2006. – 200 с.*
11. *Дженіс М.* Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. – К. : АртЕк, 1997. – 583 с.
12. *Європейська інтеграція України : Політико-правові проблеми : [монографія] /*

за ред. В. П. Горбатенка. – К. : ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2005. – 332 с.

13. *Карташкін В. А.* Как подать жалобу в Европейский Суд по правам человека / В. А. Карташкін. – М. : Норма – Инфра, 1998. – 90 с.

14. *Карташкін В. А.* Права человека в международном и внутригосударственном праве / В. А. Карташкін. – М. : Норма – Инфра, 1995. – 236 с.

15. *Кенни Т.* Защита социальных прав в Европе. Как неправительственные организации могут использовать Европейскую социальную хартию / Т. Кенни. – М. : МНИМП, 1998. – 34 с.

16. *Колісник В. П.* Право людини на збереження національної ідентичності як передумова досягнення міжнародної злагоди / В. П. Колісник // Права людини в Україні. – К., 1995. – Вип. 11. – С. 11–16.

17. Конституційне право зарубіжних країн : [навч. посіб.] / [М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.]; за заг. ред. В. О. Ріяки. – 2-е вид. доп. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 544 с.

18. *Кучин М. В.* Прецедентное право Европейского Суда по правам человека: к вопросу о юридической природе / М. В. Кучин // Совет Европы и Россия. – 2000. – № 2. – С. 23–26.

19. *Лишина И. Ю.* Международные механизмы защиты прав человека / И. Ю. Лишина. – Х. : Фолио, 2001. – 112 с.

20. *Лукашева Е. А.* Социальное государство и защита прав человека / Е. А. Лукашева. – М. : Права человека, 1994. – 147 с.

21. *Мармазов В. Є.* Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції / В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв. – К. : Юридична книга, 2000. – 470 с.

22. *Мармазов В. Є.* Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблеми / В. Є. Мармазов, І. С. Піляєв. – К. : Вентурі, 1999. – 400 с.

23. *Морган С.* Європейська соціальна хартія як інструмент забезпечення соціальних прав людини / С. Морган // Соціальна політика і соціальна робота. – 1999. – № 3. – С. 3–8.

24. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України : [навч. посіб.] / [В. В. Говоруха, В. Г. Бульба, Ю. П. Сурмін та ін.]; за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н. В. П. Горбуліна. – К. : ДП “НВЦ “Євроатлантикінформ”, 2006. – 416 с.

25. Політика європейської інтеграції : [навч. посіб.] / за ред. проф. В. Г. Воронкової. – К. : ВД “Професіонал”, 2007. – 512 с.

26. Права человека: постоянная задача Совета Европы / под ред. Л. Архиповой. – М. : Права человека, 1996. – 128 с.

27. *Рабінович П. М.* Практика європейського Суду з прав людини / В. А. Карташкін. – Львів, Кальварія, 1997. – 450 с.

28. Рада Європи: Діяльність і здобутки / за ред. О. Павличенко. – К. : Міжнародні відносини, 1999. – 88 с.

29. *Тихонова Н. Е.* К вопросу об обращении в Европейский Суд по правам человека / Н. Е. Тихонова // Совет Европы и Россия. – 2000. – № 2. – С. 58–59.

30. *Чиж І. С.* Україна в Раді Європи / І. С. Чиж. – К., 2001. – 382 с.

31. *Шульга М. О.* Міжнародний досвід захисту прав національних меншин / М. О. Шульга // Права людини в Україні. – К., 1998. – Вип. 21. – С. 8–15.

32. *Энтин М. Л.* Международные права человека: опыт Совета Европы /

М. Л. Энтин. – М. : МНИМП, 1997. – 237 с.

33. Эрделевский А. М. Обращение в Европейский Суд / А. М. Эрделевский. – М. : Юрист, 1999. – 380 с.

34. Юбер Д. Десять лет, которые вошли в историю. Совет Европы 1989–1999 гг. / Д. Юбер. – М. : МГИМО, 2000. – 256 с.

Надійшла до редколегії 19.01.2011 р.